

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**СІМЕЙНІ
(РОДИННІ) ЦІННОСТІ
ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ**

Колективна монографія

*За редакцією
Є. Харитонова, О. Харитонової,
І. Давидової, О. Сафончик*

Одеса
Фенікс
2025

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» (протокол №від ... травня 2025 р.)*

Рецензенти:

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія»;

Менджул М. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права та процесу юридичного ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Спасибо-Фатеева І. В. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

С 37 **Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми** : кол. монографія / за заг. ред.: Є. Харитонов, О. Харитонов, І. Давидової, О. Сафончик ; НУ «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 508 с.

ISBN 978-617-8430-64-1

Монографія містить підсумкові результати наукових досліджень представників аксіологічної школи сімейного (родинного) права за останні десять років, присвячених аналізу правових проблем, що виникають у сфері сімейних (родинних) відносин під час гібридної війни.

Зокрема, характеризуються методологічне підґрунтя та значення ціннісної спрямованості досліджень у галузі сімейного (родинного) права.

Розглядаються мета та завдання, які постають перед українською наукою сімейного (родинного) права при вивченні сфери регулювання сімейних (родинних) відносин. Акцентується увага на необхідності врахування існування в українській правовій традиції категорій «сім'я» і «родина», як цінностей, що утворюють складну систему моральних та юридичних зв'язків, та водночас є одним з головних об'єктів гібридних загроз, а відтак потребують особливої уваги і забезпечення юридичного захисту прав та інтересів їхніх учасників під час гібридної війни. Аналізуються родинні цінності, що опинилися під руйнівним впливом всіх форм гібридної війни. Зокрема, наголошується, що на особливу увагу заслуговують проблеми захисту сімейних (родинних) цінностей, які наразі піддаються активній руйнації з боку агресора: негативний вплив на цивілізаційну самоідентифікацію українців (особливо такої вразливої категорії осіб, як діти), руйнування сімей, родин тощо. У такому контексті розглядаються, як юрисдикційні засоби захисту сімейних (родинних) цінностей, прав та інтересів, так і можливі засоби самозахисту прав та інтересів самими учасниками сімейних (родинних) відносин.

Розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, здобувачів вищої юридичної освіти, всіх, кого цікавить проблематика буття сімейного (родинного) права в умовах викликів гібридної війни з погляду аксіологічного підходу.

УДК 314.146:316.36

ISBN 978-617-8430-64-1

© Колектив авторів, 2025

Розділ 14. Альтернативні способи врегулювання сімейних конфліктів в умовах гібридної війни (<i>Алла Кирилюк, Лариса Галупова</i>)	376
Розділ 15. Медіація при врегулюванні сімейних конфліктів у період гібридної війни (<i>Лариса Галупова, Іван Мартинюк</i>)	410
Розділ 16. Механізми та принципи колізійного регулювання сімейних відносин з іноземним елементом в умовах гібридної війни (<i>Олена Кізлова</i>)	441
Розділ 17. Мислення спадкового права у <i>Modus Futuri Exacti</i> : виклики рекодифікації в умовах війни та європейської інтеграції (<i>Юрій Орзіх</i>)	471
Список основних праць представників школи	490

Розділ 14

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

DOI

Алла Кирилюк

кандидатка юридичних наук, доцентка

Лариса Галупова

кандидатка юридичних наук, доцентка

Сучасні гібридні війни є складними соціополітичними явищами, що поєднують традиційні воєнні дії з інформаційними, економічними та психологічними атаками. Вони мають руйнівний вплив не лише на державні інституції та суспільну стабільність, а й на особисті відносини, зокрема сімейні. В умовах гібридної війни родини зазнають численних викликів, пов'язаних із вимушеним переселенням, економічною нестабільністю, психологічним виснаженням та руйнуванням звичних соціальних відносин. Це обумовлює нагальну потребу вивчення специфіки сімейних конфліктів у таких умовах та розробки ефективних механізмів їх врегулювання.

Одним із найважливіших чинників загострення сімейних конфліктів під час гібридної війни є стресова ситуація, спричинена бойовими діями, втратами, пораненнями та розлукою з близькими. Дослідження у сфері психології стресу та посттравматичних розладів свідчать про те, що військові конфлікти суттєво підвищують рівень агресії, тривожності та депресії серед членів родини, що, у свою чергу, провокує внутрішньосімейні конфлікти. Особливо вразливими до цього є родини військовослужбовців, ветеранів та внутрішньо переміщених осіб¹.

Крім того, гібридна війна використовує деструктивні інформаційні технології, спрямовані на розкол суспільства, маніпуляцію громад-

¹ Машак С. О., Вихор М. Б. Особливості впливу стресу на психічне здоров'я військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 3. С. 18-22.

ською думкою та підриє довіри між людьми. Пропаганда, фейки та дезінформація можуть провокувати розбіжності у поглядах членів однієї родини, зокрема щодо політичних ідентичностей, історичних наративів чи ставлення до військового конфлікту. Це посилює міжособистісну напругу та ускладнює можливість гармонійного співіснування в межах сім'ї.

Економічний фактор також є одним із ключових чинників, що впливає на рівень сімейних конфліктів. Гібридна війна призводить до падіння рівня життя, зростання безробіття, втрати стабільних доходів і можливостей професійного розвитку. Фінансова нестабільність значно підвищує рівень конфліктності в сім'ях, оскільки обмеження ресурсів загострюють боротьбу за виживання та знижують рівень толерантності між членами родини.

Значну роль у динаміці сімейних конфліктів відіграє зміна гендерних ролей. У багатьох випадках жінки змушені брати на себе основний економічний і виховний тягар у зв'язку з мобілізацією чоловіків або їхньою загибеллю. Це може викликати напругу у стосунках, а також впливати на психологічний стан дітей, які стають свідками конфліктів між батьками або зіштовхуються з проблемами соціалізації через втрату звичного середовища¹.

Оскільки традиційні юрисдикційні механізми врегулювання сімейних конфліктів часто є недостатньо ефективними в умовах війни, особливої актуальності набувають неюрисдикційні форми захисту, які можуть бути реалізовані шляхом використання альтернативних способів вирішення сімейних спорів.

На нашу думку, дослідження проблем врегулювання сімейних конфліктів у контексті гібридної війни має не лише теоретичне, а й практичне значення. Його результати можуть сприяти розробці комплексних програм підтримки сімей, мінімізації негативних наслідків військового конфлікту для міжособистісних відносин та зміцненню соціальної стабільності. Розуміння механізмів виникнення та вирішення таких конфліктів є важливим кроком на шляху до побудови стійкого й гармонійного суспільства в умовах сучасних викликів.

З огляду на складну природу сімейних конфліктів, їх вивчення охоплює міждисциплінарний підхід, що дозволяє враховувати різно-

¹ Петrenchенко С. А. Психологічне проблеми гендерної рівності та роль жінки у військовій службі в Україні. *Психологічні студії*. 2023. № 3. 126–131.

манітні чинники, які впливають на їх динаміку. Існує кілька наукових підходів до визначення сімейних конфліктів, кожен із яких спирається на специфічні методологічні засади та пояснює конфліктну взаємодію з точки зору різних дисциплін.

Психологічний підхід розглядає сімейний конфлікт як емоційно напружену ситуацію, що виникає через несумісність потреб, цінностей, установок або очікувань членів сім'ї. Конфлікт тут сприймається як природний етап взаємодії, який може мати як деструктивні, так і конструктивні наслідки залежно від способів його вирішення¹.

Соціологічний підхід визначає сімейний конфлікт як особливий різновид соціальної взаємодії, що виникає в межах сім'ї через розбіжності у ролях, статусах, ресурсах чи соціальних очікуваннях. Такий підхід акцентує увагу на тому, як зовнішні соціальні фактори, зокрема економічна нестабільність чи культурні зміни, впливають на частоту та інтенсивність конфліктів².

Правовий підхід розглядає сімейні конфлікти крізь призму правових норм та обов'язків членів сім'ї. У цьому контексті конфлікти часто пов'язані з порушенням прав та невиконанням обов'язків, що може призводити до юридичних спорів, розірвання шлюбу, боротьби за опіку над дітьми чи майнових суперечок.

Комунікативний підхід визначає сімейний конфлікт як наслідок проблем у спілкуванні, зокрема неефективної передачі інформації, відсутності взаємного розуміння або навичок конструктивного вирішення розбіжностей. З цього погляду, конфлікти виникають через неправильну інтерпретацію намірів чи слів іншого члена сім'ї.

Сімейні конфлікти слід відрізняти від сімейних спорів, оскільки вони мають різну природу та динаміку. Сімейний спір – це розбіжність у поглядах або інтересах членів сім'ї, яка здебільшого має чітку предметну основу (наприклад, розподіл сімейного бюджету, вибір місця проживання, виховання дітей). Спори зазвичай піддаються раціональному вирішенню через компроміс або правові механізми.

Сімейний конфлікт є більш глибоким явищем, що може включати емоційну складову, тривалий взаємний психологічний тиск і навіть переростати в хронічну форму. Він не завжди має очевидне

¹ Бондаровська, В. Стадії розвитку сім'ї. Види сімейних конфліктів. *Психологічна допомога сім'ї* / Упоряд. Т. Гончаренко. К: Шкіл. сві : Вид. Л. Галіцина, 2015. С. 12-15.

² Франчук Ю. В. Особливості соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2012. 203 с.

рішення, оскільки може ґрунтуватися на несумісності особистісних рис, накопиченому негативному досвіді або незадоволених потребах. Крім того, конфлікт часто супроводжується агресією, образами та маніпуляціями, що ускладнює його розв'язання стандартними методами.

Погоджуємося з думкою Ківалова С. В., який стверджує, що правовий спір є конкретним вираженням юридичного конфлікту. При цьому він підкреслює, що моментом такої конкретизації є звернення до органу, що має відповідні повноваження.¹

Сімейний конфлікт – це динамічний процес взаємодії між членами сім'ї, що виникає на основі суперечливих цінностей, потреб, очікувань або соціальних ролей, супроводжується емоційною напругою, порушенням гармонійного функціонування сімейної системи та може мати як деструктивні, так і конструктивні наслідки залежно від стратегії його врегулювання. Це явище не є статичним, а змінюється залежно від контексту, соціальних факторів та психологічних особливостей учасників. Відмінною рисою сімейного конфлікту є його глибока особистісна залученість, що ускладнює його розв'язання стандартними логіко-правовими методами та вимагає комплексного підходу, включаючи комунікативні, психологічні та соціально-правові механізми.

Сімейний конфлікт можна розглядати як багатоаспектний феномен, у якому перетинаються емоційна, поведінкова, когнітивна та соціальна складові. Його динаміка визначається не лише індивідуальними характеристиками учасників, але й ширшим соціокультурним та політичним контекстом, що особливо актуально в умовах гібридної війни, коли зовнішні стресори значно посилюють напруження у сімейних стосунках.

Таким чином, сімейний конфлікт – це не просто спірна ситуація чи розбіжність у поглядах, а складний соціально – психологічний процес, що визначає рівень стабільності, адаптивності та згуртованості сім'ї як мікросоціальної спільноти. У зв'язку з цим, захист сімейних прав набуває важливості як важливий інструмент для забезпечення гармонійних стосунків у родині. Це комплекс правових, соціальних та психологічних заходів, спрямованих на відновлення порушених

¹ Ківалов С. В. Вибірчий спір як різновид публічно-правового спору. *Наукові праці НУ ОЮА*. Т. Х., 2011. № 7. С. 7-19.

прав, припинення правопорушень і запобігання конфліктним ситуаціям у сімейній сфері.

Захист сімейних прав – це комплекс правових, соціальних та психологічних заходів, спрямованих на відновлення порушених прав, припинення правопорушень і запобігання конфліктним ситуаціям у сімейній сфері. В правовій доктрині розрізняють такі основні форми захисту сімейних прав:

1. Юрисдикційна форма – передбачає звернення до компетентних органів державної влади, зокрема судів та органів опіки і піклування. Основними засобами захисту є:

- Судовий захист – вирішення сімейних спорів через судові органи, що здійснюється відповідно до норм Сімейного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України.
- Адміністративний захист – здійснюється органами опіки і піклування у випадках захисту прав дітей та осіб, які потребують державного втручання.

2. Неюрисдикційна форма – передбачає самозахист, який може бути реалізований за допомогою механізмів альтернативного вирішення спорів.

Термін «альтернативне вирішення спору» (Alternative Dispute Resolution, ADR) має різні визначення залежно від наукового підходу та сфери дослідження. На нашу думку, доречним є до всіх неюрисдикційних способів захисту прав вживати поняття «альтернативне врегулювання конфлікту» тільки для третейського суду та міжнародного арбітражу – «альтернативне вирішення спору». За для об'єднання всіх способів, які є альтернативою офіційному правосуддю та адміністративному захисту, в даному науковому дослідженні будемо застосовувати міжнародно прийнятну аббревіатуру АВС (альтернативне вирішення спору), яке розуміється як комплекс способів захисту прав, що спрямовані на врегулювання конфлікту та на вирішення спору.

Альтернативне вирішення спорів (АВС) є правовим інструментом, що виникло на основі давніх традицій вирішення конфліктів, але стало самостійним правовим явищем лише в останні століття. Його розвиток можна простежити ще з часів Давнього Риму, коли в цивільному та торговому праві використовувалися механізми, схожі на сучасний арбітраж та медіацію. Так, у Давньому Римі існували

інститути, що дозволяли сторонам вирішувати суперечки за межами державних судів, залучаючи третіх осіб для досягнення справедливого рішення. Ці інструменти мали на меті зберегти мир і підтримувати ділові відносини між сторонами конфлікту. Однак, з розвитком середньовічних правових систем, ці інститути були підпорядковані суворим церковним і державним канонам, що обмежувало їх застосування, хоча вже в епоху Ренесансу деякі з цих методів почали знову набувати популярності. У цей період були створені організації для позасудового врегулювання спорів, зокрема в комерційній сфері, де використовувалися механізми арбітражу для вирішення спірних питань між торговцями та підприємцями. Розвиток таких процесів у сучасному розумінні почався наприкінці XIX століття, коли зростання міжнародної торгівлі та комерційних відносин вимагало швидших і менш витратних способів вирішення спорів. Паралельно з цим виникала необхідність у створенні альтернативних процедур для зниження навантаження на судову систему. У XX столітті концепція АВС отримала своє подальше формалізування і поширення, особливо в США, де наприкінці XIX століття виникли перші арбітражні інститути, а на початку XX століття були ухвалені перші закони, що регулювали арбітраж. Своє повне становлення альтернативні методи набули вже в середині XX століття, коли стали популярними в сімейних та комерційних спорах. Розвиток таких методів, як медіація, арбітраж, фасилітація, став відповіддю на необхідність швидкого та ефективного вирішення спорів поза судовою системою, зберігаючи при цьому конфіденційність і взаємні добрі відносини. В Європі та США АВС стало невід'ємною частиною правових систем, отримавши підтримку на рівні законодавства. Наприкінці XX століття, з розвитком глобалізації та зростанням міжнародних економічних відносин, АВС стало важливим інструментом у міжнародних спорах, а нові форми, такі як онлайн-медіація, почали набувати популярності завдяки розвитку інформаційних технологій. На сьогодні АВС є важливим правовим механізмом, що допомагає вирішувати спори в різних сферах без участі судів, зберігаючи при цьому баланс інтересів усіх учасників конфлікту¹.

¹ Патентна юстиція: навч. -метод. посіб. для здобувачів вищої освіти галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». О. І Харитоновна, Л. І. Галупова, А. В. Кирилюк, І. В. Мартинюк. Одеса : Юридика, 2024. 88 с.

На сьогоднішній день, у всьому світі вже існує практика застосування АВС, які з американської доктрини звучить як «Alternative Dispute Resolution», або аббревіатура ADR. Вони є неюрисдикційною формою захисту прав. Виникнення та впровадження способів альтернативного вирішення спорів є не протипадав державним судам, а допомога їм в розвантаженні від великої кількості справ, що знаходяться в їх провадженні¹.

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо заходів із запобігання та скорочення надмірного судового навантаження (1986) наголошує, що зростання кількості судових справ може призвести до порушення права на розгляд справи у розумні строки. У зв'язку з цим, державам-членам пропонується заохочувати врегулювання спорів поза межами судової системи, зокрема шляхом застосування альтернативних примирних процедур. Також рекомендується впроваджувати відповідні механізми для спрощення доступу до альтернативного вирішення спорів та підвищення його ефективності як дієвої заміни судового розгляду².

У додатку до Рекомендації CM/Rec (2016)3 Комітету міністрів Ради Європи, ухваленій під час 129-го засідання Заступників міністрів у березні 2016 року, визначено зобов'язання держав щодо захисту прав людини³. Зокрема, наголошується на необхідності створення законодавчих умов, які сприятимуть дотриманню прав людини, а також забезпечення ефективного функціонування позасудових механізмів оскарження порушень прав як додаткових засобів правового захисту. Ця рекомендація підкреслює важливість проактивної ролі держав у формуванні правового середовища, що гарантує повагу до прав людини. Вона визнає, що судова система не завжди є єдиним або найефективнішим способом захисту порушених прав, особливо у випадках, коли судові процедури є занадто складними, дорогими чи тривалими.

¹ Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. С.59.

² Комітет міністрів – державам-членам щодо заходів із запобігання та скорочення надмірного навантаження на суди. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 16 вересня 1986 року № R (86). URL: <https://court.gov.ua/userfiles/06.pdf>

³ Рекомендація CM/Rec (2016)3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам з прав людини та бізнесу URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/11/%90%90%E7%90%F3%90_%90_%90_%90_%90%90%22_%91_%90%F3%91_.pdf

Запровадження позасудових механізмів, таких як медіація, омбудсмени, спеціальні комісії та інші альтернативні процедури вирішення спорів, дозволяє забезпечити оперативність і доступність правового захисту. Це особливо актуально у сфері взаємодії бізнесу та прав людини, де корпоративні практики можуть впливати на соціальні та економічні права громадян. Таким чином, рекомендація акцентує увагу на необхідності інтеграції різних правових механізмів для підвищення ефективності системи захисту прав людини та забезпечення справедливого доступу до правосуддя.

Відповідно до Рекомендації Rec (2001)9 Комітету міністрів державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами, ухваленої Комітетом міністрів 5 вересня 2001 р. на 762-му засіданні заступників міністрів), широке використання альтернативних засобів вирішення спорів може стимулювати розгляд цих проблем та сприяти наближенню адміністративних органів влади до громадськості. Головні переваги альтернативних способів вирішення адміністративних спорів можуть бути, залежно від справи, більш прості та гнучкі процедури, що вможливають швидше й дешевше врегулювання спору, дружнє врегулювання, врегулювання спорів за участю експертів, вирішення спорів на засадах справедливості, а не тільки відповідно до суворих правових норм, і більш широкі межі розсуду¹.

Директива Європейського парламенту та Ради 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 року «Про окремі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах» підкреслює важливість встановлення базових принципів у цій сфері як необхідного кроку для розвитку та належного функціонування позасудових процедур вирішення спорів. Основна мета акта – спрощення та вдосконалення доступу як до судових, так і до альтернативних методів урегулювання конфліктів у цивільних і господарських правовідносинах.

Документ закріплює ключові засади впровадження медіації в національні правові системи держав-членів ЄС. Зокрема, на них покладається обов'язок визначити такі механізми врегулювання спорів, які б гарантували гнучкість процесу посередництва та незалежність

¹ Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf

сторін, водночас забезпечуючи ефективність, неупередженість і компетентність медіаторів.

Директива також наголошує на необхідності дотримання фундаментальних прав людини, враховуючи основоположні принципи, визнані, зокрема, Хартією основних прав Європейського Союзу¹.

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Rec (2002) 10 від 18 вересня 2002 року, адресованій державам-членам щодо застосування медіації в цивільних справах, зазначається, що хоча медіація може сприяти зниженню рівня конфліктності та зменшенню навантаження на судову систему, вона не повинна розглядатися як альтернатива ефективному, справедливому та доступному правосуддю. Вона може бути особливо корисною у випадках, коли традиційні судові процедури є менш зручними для сторін, наприклад, через їх високу вартість, формалізований характер або необхідність збереження комунікації між учасниками спору.

Державам-членам рекомендується розглянути можливість впровадження механізмів частково або повністю безкоштовної медіації чи надання правової допомоги для її проведення, особливо в ситуаціях, коли одна зі сторін потребує додаткового захисту².

Згідно з рекомендацією, медіація може застосовуватися не лише у цивільних, а й у комерційних, сімейних, трудових та інших категоріях спорів, за винятком кримінальних і адміністративних справ.

Рекомендація № R (98) 1 Комітету міністрів Ради Європи щодо медіації у сімейних справах, ухвалена 21 січня 1998 року під час 616-го засідання заступників міністрів, враховує розвиток методів мирного врегулювання спорів і визнає важливість зниження рівня конфліктності в інтересах усіх членів сім'ї.

Документ підкреслює необхідність активного впровадження медіації у сімейних справах як процесу, в якому нейтральний посередник допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення через перего-

¹ Директива Європейського парламенту та Ради 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 р. «Щодо деяких аспектів медіації в цивільних і комерційних справах». *Офіційний вісник Європейського Союзу*. Директиви. L136/3. 24. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>

² Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568851&Site=COE>

вори. У зв'язку з цим державам-членам рекомендується підтримувати, сприяти або, за необхідності, розширювати застосування медіації у сімейних конфліктах, визнаючи її автономний характер і можливість використання на будь-якому етапі – до, під час або після судового розгляду. Водночас має бути забезпечена наявність ефективних механізмів для належного функціонування цього процесу¹.

Згідно з пунктом 7 Рекомендації, медіація має значний потенціал, зокрема у покращенні якості сімейного спілкування, сприянні мирному врегулюванню спорів, збереженні відносин між батьками та дітьми, а також у зменшенні соціальних і фінансових витрат, пов'язаних із розлученням. Крім того, вона дозволяє скоротити час, необхідний для досягнення взаємоприйняттого рішення.

Директива 2013/11/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2013 року щодо альтернативних способів вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів, а також внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/22/ЄС, підкреслює ефективність механізмів альтернативного вирішення спорів (ADR). Документ наголошує на таких ключових перевагах ADR, як простота процедури, оперативність розгляду, а також правова та фінансова доступність для споживачів. Крім того, директива встановлює уніфіковану правову основу для регулювання діяльності різних інститутів альтернативного вирішення спорів, сприяючи гармонізації підходів у державах-членах ЄС².

Директива вказує на наступні принципи при створенні та діяльності відповідних інститутів позасудового вирішення спорів: професійність, незалежність та неупередженість (ст. 6), прозорість (ст. 7), ефективність (ст. 8), справедливість (ст. 9), свобода (ст. 10), законність (ст. 11). Ці принципи є спільними для усіх АВС³.

¹ Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 616 засіданні заступників міністрів 21 січня 1998 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf

² Directive 2013/11/EU of The European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR) Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/11/oj/eng>

³ Ханік-Посполітак Р. Європейські принципи створення та діяльності інститутів альтернативних способів вирішення спорів. *Юридичний журнал*. 2016. № 7-8 (145-146). С. 73-76.

На Третньому саміті Ради Європи, що відбувся у Варшаві в травні 2005 року, були затверджені Керівні принципи щодо удосконалення виконання існуючих рекомендацій у сфері медіації в сімейних та цивільних справах. Глави держав і урядів постановили «повністю реалізувати потенціал Ради Європи в розробці стандартів» та «сприяти імплементації і подальшому розвитку правових документів Організації та механізмів співробітництва в правовій сфері», а також «підтримувати держави-члени у забезпеченні справедливого і швидкого правосуддя та розробці альтернативних методів вирішення спорів». У контексті цього Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) визначила новий пріоритет для своєї діяльності, спрямований на сприяння ефективному впровадженню правових актів та стандартів Ради Європи в сфері альтернативного вирішення спорів. Як результат, була створена Робоча група з питань медіації (CEPEJ-GT-MED), завданням якої є оцінка впливу рекомендацій Комітету міністрів на держави-члени, аналіз та узагальнення проблем, що виникають при застосуванні альтернативних методів вирішення спорів, а також надання рекомендацій щодо подолання цих проблем. Керівні принципи охоплюють низку ключових аспектів, серед яких необхідність професіоналізації підходів до застосування альтернативних методів вирішення спорів, важливість координації та забезпечення синергії між численними учасниками цього процесу¹.

Сьогодні не склалось єдиного підходу до визначення терміну «Альтернативне вирішення спору» проте, вивчення доктринальних визначень даного поняття різними авторами дає можливість розглянути його як комплексну категорію, які притаманні специфічні риси та ознаки. Так, Р. Фішер та У. Юрі визначають альтернативне вирішення спору як процес пошуку взаємовигідного рішення між сторонами конфлікту шляхом переговорів, без необхідності звернення до суду. Вони наголошують на важливості інтересоорієнтованого підходу, який дозволяє знайти «безпро-

¹ Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами. Ухвалено Європейською комісією з ефективності правосуддя 7 грудня 2007 р. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-a-better-implementation-of-the-existing-recommendation-/16809ede90>

грашне» рішення для обох сторін¹. Ріскін Л. трактує АВС як гнучку систему методів, що включає медіацію, арбітраж, нейтральну оцінку та інші підходи, які можуть бути застосовані для розв'язання конфліктів у позасудовому порядку. Він підкреслює, що головною перевагою альтернативних методів є їх здатність адаптуватися до особливостей конкретного спору². Дж. Стернлайт зазначає, що АВС є не лише альтернативою судовому процесу, а й способом покращення юридичної системи в цілому. Вона підкреслює, що завдяки таким методам учасники спору можуть зменшити витрати, прискорити процес ухвалення рішення та мінімізувати ворожість між сторонами³.

Комісія ООН з міжнародного торгового права (UNCITRAL, 2002) визначає альтернативне вирішення спорів як механізм, що сприяє мирному врегулюванню конфліктів шляхом переговорів, медіації чи арбітражу, без необхідності проходження повноцінного судового розгляду⁴. В міжнародному контексті АВС часто використовується для вирішення комерційних спорів, але його принципи широко застосовуються і в сімейному праві.

Європейська комісія (European Commission, 2013) у своїх рекомендаціях щодо медіації визначає АВС як «процедуру врегулювання спору, в якій одна або кілька нейтральних осіб допомагають сторонам знайти рішення на основі діалогу»⁵. Основна мета таких процедур – уникнути дорогих і тривалих судових процесів та забезпечити взаємоприйнятне рішення.

¹ Fisher R., & Ury W. (1981). *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*. Penguin Books. URL: <https://www.penguinrandomhouse.com/books/31032/getting-to-yes-by-roger-fisher-and-william-ury/>

² Riskin L. L. (1996). Understanding Mediators' Orientations, Strategies, and Techniques: A Grid for the Perplexed. *Harvard Negotiation Law Review*, 1, 7-51. URL: <https://www.hnrlr.org/wp-content/uploads/sites/22/2012/04/Riskin.pdf>

³ Sternlight J. R. (2005). Is Binding Arbitration a Form of ADR?: An Argument That the Term 'ADR' Has Begun to Outlive Its Usefulness. *Journal of Dispute Resolution*, 2005(1), 97-116. URL: <https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol2005/iss1/6/>

⁴ Uncitral Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use 2002: United Nations Commission on International Trade Law. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/conciliation/modellaw/commercial_conciliation

⁵ European Commission (2013). Recommendation on the use of common principles for injunctive and compensatory collective redress mechanisms in the Member States concerning violations of rights granted under Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013H0396>

Таким чином, хоча існують різні підходи до визначення АВС, усі вони акцентують увагу на гнучкості, добровільності, нейтральності посередника та зменшенні судового навантаження. Особливо ефективними ці методи є у сферах, де важливо зберегти довготривалі відносини між сторонами, наприклад, у сімейному праві.

Українські науковці пропонують різні визначення терміну «альтернативне вирішення спорів», акцентуючи увагу на його сутності та характеристиках. Так, О. Верба та О. Сидор у навчальному посібнику «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України» розглядають АВС як сукупність заходів та методів, що можуть застосовуватися сторонами для врегулювання конфліктів без звернення до суду¹.

Згідно з Бондаренко-Зелінською Н. Л., АВС слід розглядати як сукупність методів позасудового врегулювання спорів, у результаті застосування яких сторони, що перебувають у протистоянні, досягають взаємоприйнятого рішення². Вона також зазначає, що завдяки застосуванню АВС сторонам вдається відфільтрувати спори, що вимагають повного судового розгляду, від тих, які можуть бути вирішені без участі суду. Використання методів АВС допомагає зберегти добрі ділові відносини між сторонами конфлікту, тоді як судовий процес може призвести до руйнування їх взаємозв'язків. Саме тому, як зазначають деякі науковці, в країнах ЄС більше 70% приватноправових спорів вирішується через АВС, а лише 30% доходить до державних судів.³

До АВС як до способів врегулювання конфлікту звертаються не тільки в США, де виникло дане поняття, але й в таких країнах: Швеції, Франції, Канаді, Австралії, Великобританії, Німеччині, Республіці Казахстан, Італії, Іспанії, Японії, Китаї та ін.⁴.

¹ Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. О. Б. Верби- Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.

² Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до європейських стандартів. *Приватне право і підприємництво*. 2011. Вип. 10. С. 181-185.

³ Бережна І. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx>.

⁴ Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 207 с.

Так, У 1998 році в Сполучених Штатах Америки був ухвалений федеральний Закон про альтернативне вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution Act). Головною метою цього закону було створення правових умов для розширеного застосування альтернативних методів врегулювання конфліктів у федеральних судах. Закон зобов'язав кожен федеральний окружний суд розробити та впровадити правила, які регламентують можливості використання таких методів, що сприяє зниженню навантаження на судову систему та сприяє більш оперативному розв'язанню правових спорів.

Одним із ключових положень закону є те, що федеральні суди повинні не лише дозволяти альтернативне вирішення спорів, а й активно сприяти його застосуванню. Це означає, що суди зобов'язані надавати сторонам необхідну інформацію про можливість використання медіації, арбітражу або інших методів позасудового вирішення конфліктів. Крім того, закон передбачає, що суди можуть рекомендувати або навіть вимагати від сторін участі у процесах альтернативного врегулювання перед тим, як передати справу до традиційного судового розгляду.

Важливим аспектом цього закону є встановлення вимог до посередників та арбітрів, які беруть участь у процесах альтернативного вирішення спорів. Вони повинні мати відповідну кваліфікацію, досвід та відповідати етичним стандартам, що забезпечує об'єктивність та ефективність процедури. Крім того, закон сприяє фінансуванню програм медіації та навчання суддів, адвокатів і посередників методами альтернативного врегулювання конфліктів.

Альтернативне вирішення спорів у США включає декілька основних методів, зокрема медіацію, арбітраж та нейтральну оцінку. Медіація передбачає залучення нейтральної третьої сторони, яка допомагає сторонам дійти взаємовигідної угоди. Арбітраж є більш формальним процесом, у якому незалежний арбітр або група арбітрів приймають рішення, що може бути обов'язковим або рекомендаційним для сторін. Нейтральна оцінка передбачає надання експертного аналізу справи незалежним фахівцем, що може допомогти сторонам оцінити перспективи судового розгляду.

Завдяки цьому закону всі федеральні окружні суди США прийняли відповідні правила та процедури, що регулюють альтернативне вирішення спорів. Це сприяло підвищенню ефективності судової

системи, зменшенню тривалості розгляду справ і скороченню фінансових витрат для сторін. Особливо популярним альтернативне вирішення спорів стало в комерційних справах, трудових конфліктах, сімейних спорах та справах про захист прав споживачів.

Таким чином, Закон про альтернативне вирішення спорів відіграв важливу роль у реформуванні американської судової системи, зробивши її більш доступною, ефективною та орієнтованою на інтереси громадян. Альтернативні методи розв'язання конфліктів не лише допомогли розвантажити суди, а й сприяли розвитку культури діалогу та співпраці між сторонами спору, що є важливим чинником у побудові справедливого правового суспільства¹.

В Австралії широко використовується концепція позасудових способів розгляду спорів (External Dispute Resolution, EDR), яка охоплює різноманітні альтернативні методи врегулювання конфліктів без звернення до державної судової системи. Це поняття є важливою складовою правової системи країни та застосовується у різних сферах, включаючи адміністративне, комерційне, трудове та споживче право.

Австралійське законодавство по-різному визначає зміст ABC залежно від сфери застосування. Наприклад, відповідно до Закону «Про Адміністративний апеляційний трибунал» 1975 року, до позасудових способів вирішення спорів відносяться медіація, незалежна оцінка справи та примирення. Ці методи дозволяють сторонам конфлікту досягти згоди за допомогою нейтрального посередника або експерта без необхідності офіційного судового розгляду.

У 2009 році до Закону «Про Федеральний суд» було внесено зміни, які закріпили визначення позасудового врегулювання спорів як сукупності всіх примирних процедур, що не є частиною державного правосуддя. Це визначення підкреслює, що альтернативні методи, такі як арбітраж та переговори, можуть бути ефективними засобами вирішення конфліктів нарівні з традиційним судочинством.

Окрему роль у розвитку альтернативного вирішення спорів відіграє Австралійський акт «Про медіацію», ухвалений у 1997 році. Він закріпив основні принципи проведення медіаційних процедур, вимо-

¹ USA Litigation and Dispute Resolution 2016, 5th Edition. URL: [https://www.globallegalinsights.com/practiceareas/litigation-and-disputeresolution/global-legal-insights---litigation-and-dispute-resolution-5thed./](https://www.globallegalinsights.com/practiceareas/litigation-and-disputeresolution/global-legal-insights---litigation-and-dispute-resolution-5thed/)

ги до кваліфікації медіаторів, а також правові наслідки досягнутих домовленостей. Цей закон сприяв активному розвитку культури альтернативного врегулювання конфліктів в Австралії та підвищенню довіри до таких механізмів серед громадян і бізнесу¹.

Крім того, в Австралії діють спеціальні схеми позасудового врегулювання спорів у фінансовому та споживчому секторах. Наприклад, Австралійська фінансова скаргова служба (AFCA) надає можливість вирішувати конфлікти між споживачами та фінансовими установами без звернення до суду. Такі механізми допомагають зменшити навантаження на судову систему та сприяють швидшому вирішенню спорів.

Таким чином, Австралія має добре розвинену систему позасудового врегулювання спорів, яка включає різні законодавчі акти та спеціалізовані установи. Це дозволяє громадянам і компаніям ефективно вирішувати конфлікти, зменшуючи витрати та уникаючи тривалих судових процесів.

Альтернативне вирішення спорів (АВС) в Італії має глибокі історичні корені, оскільки ще з римських часів практикувалися позасудові методи врегулювання конфліктів. Проте сучасний розвиток системи АВС розпочався наприкінці ХХ століття, коли Італія почала реформувати свою судову систему, щоб зробити її більш ефективною та швидкою.

У 1990-х роках Італія зіткнулася з проблемою надмірного навантаження на судову систему, що спонукало законодавців шукати альтернативні способи вирішення спорів. У цей період було прийнято перші законодавчі ініціативи, спрямовані на впровадження медіації, арбітражу та інших примирних процедур.

Значним кроком уперед стало ухвалення Закону № 580/1993, який дозволив торгово-промисловим палатам створювати центри з медіації та арбітражу. Це дало можливість підприємцям швидко й ефективно розв'язувати комерційні суперечки без необхідності звернення до суду.

З набуттям чинності Директиви ЄС 2008/52/ЄС щодо медіації в цивільних і комерційних справах Італія була змушена адаптувати своє законодавство. У відповідь на це було прийнято Законодавчий

¹ Ковтун Н. Г. Медіація у системі захисту прав інтелектуальної власності: іноземний досвід та національна практика. URL: <https://surl.li/sllgt>

декрет № 28/2010, який зробив медіацію обов'язковою в деяких категоріях справ, таких як:

- фінансові та банківські спори;
- спори між споживачами та компаніями;
- трудові конфлікти;
- спори щодо нерухомості.

Ця реформа передбачала, що перед зверненням до суду сторони повинні спробувати врегулювати конфлікт через медіацію.

Попри позитивний вплив, у 2012 році Конституційний суд Італії визнав обов'язкову медіацію неконституційною через порушення права на доступ до правосуддя. Проте вже у 2013 році новими змінами до законодавства частково повернули обов'язкову медіацію в певних категоріях справ.

На сьогодні в Італії активно використовуються такі способи АВС як медіація та арбітраж.

У 2023-2024 роках в Італії тривають реформи судової системи, що передбачають подальше розширення альтернативних способів вирішення спорів, зокрема шляхом цифровізації процедур медіації та арбітражу.

Розвиток АВС в Італії відбувався під впливом як внутрішніх проблем судової системи, так і європейських директив. Завдяки реформам альтернативні способи врегулювання конфліктів стали ефективним інструментом розвантаження судів, а медіація та арбітраж отримали широке застосування в комерційних і цивільних спорах¹.

Альтернативне вирішення спорів у Канаді має довгу історію та активно використовується як у державному правосудді, так і в приватному секторі. Канада відома своєю розвиненою системою медіації та арбітражу, що дозволяє зменшити навантаження на суди та сприяє швидшому розв'язанню конфліктів.

У 1970-х роках канадська судова система почала зазнавати значного навантаження, що стало стимулом для пошуку альтернативних методів врегулювання спорів. У відповідь на ці виклики у провінціях Канади почали впроваджувати медіацію та арбітраж, спочатку в сфері сімейного права та комерційних спорів.

У 1986 році у провінції Онтаріо було створено перші програми судової медіації, що стали зразком для інших регіонів. У 1990-х ро-

¹ Медіація в Італії. URL: <https://www.mediation-help.com/about-mediation/italy/>

ках медіація стала офіційною частиною сімейного права в Онтаріо, Британській Колумбії та Альберті, що дозволило спростити розгляд сімейних спорів без необхідності традиційного судового процесу.

Канада активно адаптувала альтернативні способи врегулювання конфліктів у різних сферах права. Наприклад:

- Комерційний арбітраж регулюється Модельним законом ЮН-СІТРАЛ (UNCITRAL Model Law), прийнятим Канадою ще у 1986 році, що визначає загальні принципи арбітражу.
- Закон «Про комерційний арбітраж» (Commercial Arbitration Act) регулює федеральні арбітражні процеси, особливо у сфері міжнародного бізнесу.
- Сімейна медіація стала обов'язковим етапом у розгляді розлучень і спорів щодо опіки над дітьми.

Нині альтернативне вирішення спорів активно застосовується в Канаді на всіх рівнях:

- Медіація використовується у сімейних, трудових і споживчих спрах.
- Арбітраж залишається ключовим механізмом у комерційних і міжнародних угодах.
- Онлайн-платформи вирішення спорів (ODR – Online Dispute Resolution) активно розвиваються, зокрема в Британській Колумбії та Онтаріо, де деякі спори можна вирішувати без фізичної присутності сторін.

У 2023-2024 роках Канада продовжує вдосконалювати систему АВС, інтегруючи технології та штучний інтелект для оптимізації процесів медіації та арбітражу.

Канада створила ефективну систему альтернативного вирішення спорів, яка сприяє швидкому та справедливому врегулюванню конфліктів. Вона ґрунтується на гнучких механізмах медіації та арбітражу, що допомагають розвантажити судову систему та забезпечити доступність правосуддя для громадян і бізнесу.

У Німеччині альтернативне вирішення спорів є важливою складовою правової системи. Воно розвинулося як механізм розвантаження судів та забезпечення швидкого й ефективного вирішення конфліктів у різних сферах права.

Німеччина має давні традиції мирного врегулювання спорів. Ще у XIX столітті в місцевих громадах існували системи примирюваль-

них рад, які допомагали вирішувати суперечки між громадянами без звернення до суду.

У XX столітті арбітраж активно застосовувався в комерційних спрах, а з 1980-х років почалося поступове запровадження медіації в цивільному та сімейному праві.

У 1990-х роках у Німеччині зросла популярність альтернативних способів врегулювання конфліктів, що сприяло законодавчим реформам.

- Закон «Про арбітраж» 1998 року (Zivilprozessordnung, ZPO) адаптував німецьке законодавство до Модельного закону ЮН-СІТРАЛ та закріпив основні принципи арбітражного процесу.
- Сімейна медіація почала активно застосовуватися в розлученнях, опіці над дітьми та фінансових суперечках між подружжям.

Після ухвалення Директиви ЄС 2008/52/ЄС щодо медіації Німеччина була зобов'язана створити чіткі правові рамки для цього процесу.

У відповідь на це в 2012 році був ухвалений Закон «Про медіацію» (Mediationsgesetz), який визначив правовий статус медіаторів та встановив вимоги до їх кваліфікації, дозволив судам рекомендувати сторонам спробувати медіацію перед офіційним судовим розглядом, закріпив принципи конфіденційності та добровільності під час медіації¹.

Сьогодні альтернативне вирішення спорів у Німеччині активно розвивається та включає такі ключові механізми:

- Судова медіація – суди можуть рекомендувати сторонам пройти процедуру медіації перед початком судового процесу.
- Позасудова медіація – застосовується у сімейних, комерційних, трудових і споживчих спрах.
- Арбітраж – використовується для міжнародних та комерційних контрактів, а також у фінансовому секторі.

У Німеччині активно впроваджуються онлайн-системи вирішення спорів, що дозволяють вирішувати конфлікти без фізичної присутності сторін, особливо у сфері електронної комерції. Альтернативне вирішення спорів у Німеччині є важливою частиною правової системи.

¹ Інститут медіації в Німеччині, Франції та Канаді: Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29019.pdf>

Законодавчі реформи та впровадження європейських норм сприяли розвитку медіації та арбітражу, що допомагає зменшити навантаження на суди та забезпечити ефективне вирішення спорів¹.

У Франції альтернативні способи вирішення спорів мають глибокі історичні корені та активно застосовуються в сучасній правовій системі. Одним із ключових методів є медіація, яка використовується для врегулювання цивільних, комерційних та трудових конфліктів.

Традиція мирного врегулювання спорів у Франції сягає середньовіччя. У XII-XIV століттях у містах Арль, Марсель, Ніцца та Авіньйон статuti міст містили положення про мирні угоди між громадянами. Посередництво широко застосовувалося, і вже у XVII столітті воно перетворилося на обов'язкову досудову процедуру в певних категоріях справ².

У 1978 році у Франції було введено посаду судового медіатора, в повноваження якого входило забезпечення досудового вирішення спору. За згодою сторін суддя призначає медіатора, яким може бути як фізична особа, так і некомерційна організація. Суддя приймає рішення, яким фіксується призначення медіатора, згода сторін про проведення посередництва, вказується строк від дати призначення та дата відновлення слухання справи.

Окрім медіації, у Франції застосовуються партисипативні процедури, які передбачають активну участь сторін у вирішенні спору за допомогою своїх адвокатів безпосередньо, без залучення суду. Ці процедури спрямовані на досягнення взаємоприйняттого рішення та зменшення навантаження на судову систему³.

Франція має розвинену систему альтернативних способів вирішення спорів, яка поєднує історичні традиції з сучасними правовими механізмами. Застосування медіації, партисипативних процедур та інших методів сприяє ефективному та швидкому врегулюванню конфліктів, зменшуючи навантаження на судову систему та задовольняючи інтереси всіх сторін.

¹ Баран А. Зарубіжний досвід запровадження медіації як альтернативного способу вирішення конфліктів (на прикладі Німеччини). *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2 (26). С.5-11.

² Міхновський Г. Ю. Історіографія становлення та розвитку альтернативних способів розгляду справ в Україні та світі. *Академічні візії*. 2024. № 36. С.1-13.

³ Божина Я. Досвід застосування медіації в деяких зарубіжних країнах. *Публічне право*. 2023. № 3 (51). С. 170-176.

У Китаї медіація є традиційним способом вирішення конфліктів, що використовується протягом століть. Сучасна правова система інтегрувала ці практики, створивши відповідні законодавчі акти. Зокрема, Закон КНР «Про медіацію та арбітраж трудових спорів» регулює процедури медіації та арбітражу в трудових конфліктах. Цей закон визначає порядок подання заяв, проведення медіації та арбітражу, а також виконання рішень¹.

Крім того, Закон КНР «Про арбітраж» встановлює загальні принципи та процедури арбітражу, включаючи вимоги до арбітрів, порядок проведення слухань та виконання арбітражних рішень. Ці законодавчі акти сприяють ефективному вирішенню спорів поза межами судової системи, зменшуючи навантаження на суди та забезпечуючи швидше вирішення конфліктів.

У Японії альтернативні способи вирішення спорів також мають давні традиції та підтримуються державою. Закон «Про примирення у цивільних справах» регулює процедури примирення, які є обов'язковими перед зверненням до суду в певних категоріях справ². Це дозволяє зменшити кількість судових розглядів та сприяє швидшому вирішенню конфліктів.

Крім того, в Японії існує концепція «джорі», яка використовується для вирішення спорів у випадках, коли відсутні чіткі правові норми або прецеденти. Це підкреслює важливість етичних та соціальних норм у процесі вирішення конфліктів.

Держава приділяє значну увагу розвитку альтернативних методів вирішення конфліктів, розглядаючи вдосконалення цих механізмів як один з пріоритетних напрямків реформ. Це сприяє зменшенню навантаження на судову систему та забезпечує більш гнучкі та ефективні способи вирішення спорів.

Таким чином, як у Китаї, так і в Японії, альтернативні способи вирішення спорів є важливою частиною правової системи, забезпечуючи ефективні та культурно адаптовані механізми для вирішення конфліктів.

¹ Гірник А. М., Резаненко В. Ф. Світоглядні та етико – правові засади медіації в Китаї. Наукові записки. Том 149. С. 27-31. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6ead5e37-ce5a-48ce-8c30-d7ead091c619/content>

² Ярощ Я. С. Інститут примирювальних процедур як спосіб вирішення економічних спорів у зарубіжних країнах. URL: <https://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3768/>

Сьогодні в більшості країн світу (наприклад, США, Німеччині, Італії) існує більш широке розуміння АВС. Оскільки способи альтернативного врегулювання спору можуть існувати як в системі державного правосуддя (в публічній сфері), так і поза нею (в сфері приватно-правових відносин). Так, до приватних відносяться процедури, які ґрунтуються на добровільному волевиявленні сторін – переговори, медіація, третейський суд тощо. Вказані способи є самостійними та існують незалежно від судової системи. Вони характеризуються більшою мірою диспозитивності з мінімальним втручанням з боку держави. Роль держави, в даному випадку, зводиться до офіційного визнання АВС як способів врегулювання конфлікту і забезпечення належних умов їх функціонування.

До публічних (умовно – публічних) відносяться способи, які використовуються всередині судової системи. Ці засоби дістали назву Court – Annexed ADR або, в дослівному перекладі, «альтернативні способи вирішення спорів, приєднані до суду»¹. Як вже було наголошено, поняття «публічні» вживаються з приставкою «умовно», що свідчить про прив'язаність таких способів АВС до суду але не відображає суть таких процедур, які все ж таки спрямовані на врегулювання конфлікту без залучення органів державної влади чи суду.

Класифікація АВС на приватні і публічні дозволяє отримати цілісне уявлення про АВС як єдиний елемент правової системи, що включає різні сфери правового регулювання, досліджувати специфіку кожної з цих сфер окремо.

На нашу думку, використання способів АВС для врегулювання сімейних спорів є ефективними, оскільки:

- запобігають ескалації конфлікту – на відміну від судових процесів, АВС сприяє деескалації та збереженню стосунків;
- фокусуються на інтересах дітей – медіація дозволяє знайти рішення, що найкраще відповідає потребам дитини, мінімізуючи її стрес;
- сприяють добровільному виконанню рішень – оскільки сторони самі беруть участь у формуванні угоди, ймовірність її виконання значно вища, ніж у разі примусового судового рішення;

¹ Морщакіна Н. Імплементация альтернативных институтов решения споров у судебный процесс, сучасні реалії та іноземний досвід. URL: <https://pravo.ua/implementacija-alternativnih-institut/>

- економлять ресурси – у порівнянні з судовими процесами, які можуть тривати роками, альтернативні методи є більш швидкими та менш витратними.
- допомагають зберегти добрі відносини.

Сімейні правовідносини є надзвичайно чутливою та специфічною сферою суспільних відносин. Захист сімейних прав може відбуватися як у судовому порядку, так і шляхом використання альтернативних механізмів врегулювання спорів, таких як медіація чи переговори. Вибір між цими підходами залежить від обставин кожної конкретної ситуації, рівня конфліктності сторін, їхньої готовності до діалогу та пошуку компромісу. Важливо розуміти, що судовий розгляд забезпечує формальну правову визначеність і примусове виконання рішення, тоді як альтернативні методи сприяють досягненню згоди на основі взаємної домовленості, що може бути особливо важливим у питаннях, пов'язаних із дітьми та збереженням сімейних відносин. Тому варто детальніше розглянути відмінності АВС від судового вирішення конфлікту. Так, при АВС, сторони мають більший контроль над визначенням меж спору та вибором найбільш ефективного шляху його врегулювання. Вони не обмежені рамками судового процесу та можуть враховувати не тільки правові норми, але й інші аспекти конфлікту. Основна увага зосереджена не на фактах, а на інтересах учасників. Процедури є більш гнучкими та неформальними порівняно із судовим процесом. Сторони мають можливість зберігати або відновлювати нормальні відносини з партнерами. Процедури АВС є економічно вигіднішими, ніж судові позови¹.

Альтернативні методи вирішення сімейних спорів стають дедалі популярнішими завдяки своїй гнучкості, конфіденційності та орієнтації на досягнення взаємоприйнятного рішення. Вони дозволяють сторонам уникнути тривалих судових розглядів, знизити рівень конфліктності та зберегти відносини, що особливо важливо у питаннях, пов'язаних із спільними дітьми чи поділом майна. На відміну від судового процесу, альтернативне вирішення спорів сприяє конструктивному діалогу між сторонами, допомагаючи знайти оптимальний баланс інтересів.

¹ Альтернативні способи вирішення сімейних конфліктів. Критерії вибору способу АВС для конкретного випадку. URL: <https://advokatpost.com/alternatyvni-sposoby-vyrishennia-simejnykh-konfliktiv-kryterii-vyboru-sposobu-avs-dlia-konkretnoho-vypadku-advokat-osadcha/>

Різноманіття альтернативних механізмів дає можливість обрати найбільш ефективний варіант для конкретної ситуації. Щоб краще зрозуміти, як вони працюють і в яких випадках їх варто застосовувати, розглянемо детальніше основні види альтернативного вирішення сімейних спорів.

В залежності від функцій, які виконують нейтральні треті особи, залучені до різних способів альтернативного вирішення спорів, ці процедури поділяються на кілька груп:

а) *Квазісудові або змагальні методи*, які побудовані за аналогією до судового процесу з його чіткою структурою, змагальністю, необхідністю дослідження доказів та ухвалення рішення у справі. У цьому випадку третя незалежна особа виконує роль арбітра, який на основі всебічного та повного аналізу обставин справи та доказів приймає законне та обґрунтоване рішення. До таких альтернативних способів вирішення спорів відносяться третейські суди (арбітражі), інститут приватного судді (private judge, rent-a-judge) тощо.

б) *Консенсуальні або примирні методи*, на відміну від квазісудових, які ґрунтуються на змагальності, базуються на технології примирення сторін спору. Це визначає і роль третьої нейтральної особи, яка бере участь у цих процедурах (медіатор, консиліатор тощо): така особа не має завдання вирішувати спір або ухвалювати рішення, натомість її роль полягає в налагодженні комунікації між сторонами для досягнення угоди. Іноді ці процедури можуть проводитися не лише як переговори з залученням одного незалежного посередника, а й у форматі переговорів за участю представників, які спільно сприяють мирному вирішенню спору (колаборативні процедури, партисипативні процедури тощо).

в) *Дорадчо-консультативні методи* спрямовані на консультування сторін для оцінки перспектив їх справи в суді чи іншому квазісудовому органі, а також на аналіз правового спору та надання рекомендацій щодо можливих шляхів його вирішення. До таких альтернативних способів вирішення спорів можна віднести, наприклад, спрощений суд присяжних (summary jury trial), незалежну оцінку фактів (neutral expert fact-finding), попередню нейтральну оцінку (early neutral evaluation) тощо.

г) *Комбіновані* (гібридні, змішані) методи виникають внаслідок поєднання інших альтернативних способів вирішення спорів (ABC) або

їх еволюції, що дозволяє їм об'єднувати характеристики кількох попередніх груп. Наприклад, мед-арб, який з'явився як синтез медіації та арбітражу, має на меті подолання недоліків, властивих кожному з цих методів при їх окремому використанні. Цей спосіб поєднує ознаки примирних і квазісудових методів АВС.

У англо-саксонській правовій системі звичним є розподіл способів альтернативного вирішення спорів на основні та комбіновані.

До першої групи входять: переговори (negotiation), медіація (mediation) та арбітраж (arbitration), які є альтернативами судовому розгляду (adjudication).

Ці способи віднесені до основних через їх структуру та функції, які виконує незалежна третя сторона. Наприклад, переговори є найпростішим методом альтернативного вирішення спорів, при якому сторони намагаються самостійно врегулювати конфлікт без залучення нейтрального посередника. В свою чергу, інші методи передбачають участь такої третьої особи, але з різними ролями.

Також варто зазначити, що вказані процедури є частиною комбінованих (гібридних) методів, таких як посередництво-арбітраж (med-arb), міні-суд (minitrial), незалежна експертиза, омбудсмен, приватний суд (private judging) або суддя напрокат (rent-a-judge) та інші.

У європейській літературі альтернативні способи вирішення спорів (АВС) також класифікуються на дві групи: основні (традиційні) та гібридні (комбіновані). До основних (традиційних) належать, як уже було зазначено, переговори, посередництво (медіація) та арбітраж.

Гібридні (комбіновані) методи альтернативного вирішення спорів виникають шляхом поєднання основних способів (наприклад, мед-арб, арб-мед) або внаслідок їх еволюції (такі як мінірозгляд, колаборативні процедури, партисипативні процедури тощо).

Серед методів мирного вирішення спорів, зокрема й сімейних, основними є переговори та медіація. Також до них належать колаборативна процедура, інститут омбудсмена, експертна оцінка ситуації тощо. Нещодавно, з внесенням відповідних змін до процесуальних кодексів України, процедуру врегулювання спору за участю судді¹ також можна вважати одним із таких методів. На законодавчому рівні в Україні визначені для використання такі альтернативні способи

¹ Гаро Г. О., Спектор О. М., Водоп'ян Т. В., Білик Т. В., Кричина А. В., Стадник С. С., Жидачек Т. М., Бабішена І. Л. Мирне вирішення сімейних спорів. Х.: Фактор, 2019. С. 9.

вирішення конфліктів, як переговори, медіація, третейський суд та врегулювання спору за участю судді.

Учасники сімейного конфлікту, якщо у них є взаєморозуміння та бажання знайти спільні рішення, можуть самостійно врегулювати спірні питання через *переговори*. Цей процес дозволяє сторонам вирішувати суперечки без залучення третьої сторони (посередника) і досягати компромісу. Переговори зосереджені на тому, щоб учасники самостійно вирішували наявні суперечки на свій розсуд¹. Ця процедура не має формалізованого порядку і дозволяє використовувати інші альтернативні способи вирішення спорів у разі, якщо сторони не можуть досягти взаємовигідного результату. Домовленості, досягнуті в результаті переговорів, можуть бути зафіксовані шляхом укладення різних договорів, таких як шлюбний договір, договір про поділ майна подружжя, договір про забезпечення та виховання дитини, спадковий договір тощо. Особливості укладення таких договорів, що стосуються сімейних відносин, регулюються чинним законодавством України. Однак для дотримання всіх вимог нормативно-правових актів учасникам сімейного конфлікту може знадобитися консультація фахівців у відповідній сфері. Таким чином, у випадку можливого спілкування сторін конфлікту, вони можуть вступати в прямі переговори без допомоги сторонніх осіб, або ж обрати медіацію, де бере участь посередник. Проте недоліком цієї процедури є те, що рішення, ухвалені під час переговорів, не можуть бути примусово виконані.

Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів². Отже, медіація є структурованими переговорами, які проводяться нейтральним посередником. Вона відрізняється від звичайних переговорів та інших методів вирішення спорів тим, що сторони самостійно генерують рішення, які вони повинні прийняти та виконати, що позитивно впливає на від-

¹ Петреній Ю. О. Медіаторні технології у вирішенні сімейних конфліктів / кваліф. робота бакалавра. Запоріжжя, 2024. С. 27. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/20177/3/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%AE.%D0%9E.pdf>.

² Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

соток виконання таких рішень. Медіатор лише сприяє формуванню цих рішень і допомагає сторонам усвідомити нюанси та обставини, які є основою для ухвалення рішення. Сам посередник не пропонує жодних рішень і не намагається спонукати сторони до прийняття конкретного варіанту¹. Ця процедура вирішення конфліктів передбачена чинним законодавством України і може бути застосована для вирішення сімейних конфліктів (стаття 3 Закону України «Про медіацію»)², як до, так і на будь-якій стадії судового процесу (стаття 49 Цивільного процесуального кодексу України). Проте на сьогоднішній день медіація не набула великої популярності у сфері сімейних відносин, хоча в міжнародній практиці цей метод є досить поширеним.

Консиліація (узгоджувальне примирення) – це переговори між сторонами за участю третьої особи, яка називається консиліатором. Він допомагає сторонам покращити комунікацію та досягти максимально ефективних домовленостей, сприяючи в пошуку взаємовигідного рішення конфлікту та, за потреби, пропонує можливі варіанти. Консиліація є добровільною, конфіденційною та гнучкою процедурою. Гнучкість цього процесу дозволяє сторонам самостійно визначати його структуру, зміст та час проведення. Оскільки консиліація не обмежена правовими аспектами спору, консиліатор, пропонує рішення, враховує не лише правові рамки, а й економічні та фінансові інтереси учасників. У порівнянні з медіатором, консиліатор має більше повноважень, оскільки може за запитом учасників пропонувати взаємовигідні варіанти вирішення конфлікту.

Третейське судочинство (арбітраж) є альтернативним квазісудовим методом вирішення конфліктів, який передбачає розгляд і вирішення спору особою (або групою осіб), обраною та уповноваженою сторонами на ухвалення обов'язкового для них рішення. Це рішення приймається на основі повного та всебічного аналізу обставин справи в рамках змагальної процедури³. Однією з форм третейського суду є міжнародний комерційний арбітраж.

¹ Гаро Г. О., Спектор О. М., Водоп'ян Т. В., Білик Т. В., Кричина А. В., Стадник С. С., Жидачек Т. М., Бабішена І. Л. Мирне вирішення сімейних спорів Х.: Фактор, 2019. С. 9-10.

² Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

³ Швецова Л. Альтернативні способи вирішення спорів. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2024. № 1-2 (98). С. 61.

Можливість розгляду справ третейським судом закріплена в Законі України від 11 травня 2004 року № 1701-IV «Про третейські суди». Згідно з цим законом, третейський суд є незалежним недержавним органом, який у порядку, визначеному цим законом, вирішує спори, що виникають із цивільних та господарських правовідносин (пункт 1 частини 1 статті 2). Також важливим є Закон України від 24 лютого 1994 року № 4002-XII «Про Міжнародний комерційний арбітраж». Цей закон підкреслює важливість арбітражу (третейського суду) як ефективного методу для вирішення спорів.

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про третейські суди», існує можливість розгляду сімейних конфліктів третейським судом, за винятком спорів, що виникають із шлюбних контрактів (договорів)¹. Проте на практиці в Україні цей метод врегулювання сімейних конфліктів не застосовується через низький рівень обізнаності населення та недовіру до недержавних установ у питаннях вирішення особистих прав і обов'язків.

Колаборативні процедури (collaborative procedure, collaborative law) – це спосіб альтернативного вирішення спорів, який передбачає проведення переговорів між сторонами без залучення третьої нейтральної особи, але з обов'язковою участю адвокатів, які пройшли спеціальне навчання та отримали кваліфікацію колаборативних юристів (collaborative lawyers). Ці колаборативні юристи мають навички для налагодження та підтримки комунікації між сторонами, що робить їх схожими на медіаторів. Проте в даній процедурі вони виступають як представники конкретної сторони, забезпечуючи правову підтримку та юридичні консультації. Унікальною рисою колаборативної процедури є наявність чотиристороннього договору між сторонами та їх адвокатами, який обов'язково містить положення про те, що ці адвокати не можуть далі представляти сторони у судових справах, за винятком випадків, пов'язаних із поданням угоди, досягнутої в результаті колаборативної процедури, на затвердження суду.

Партисипативні процедури (la procedure participative) – це переговори між сторонами за обов'язковою участю їх адвокатів, спрямовані на вирішення спору без залучення третьої нейтральної сторони, з можливістю подальшого затвердження досягнутої угоди судом або

¹ Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#n14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#n14)

розгляду частини чи всього спору, якщо домовленість не була досягнута. Цей вид процедур законодавчо закріплений у Франції та Казахстані.

Партисипативна *процедура* складається з двох етапів: перший – договірна процедура, яка полягає у переговорах сторін за участю їх адвокатів, що допомагають у досягненні угоди щодо спірних питань; другий – процедура судового розгляду, яка включає затвердження угоди судом, якщо сторони цього потребують. Якщо в процесі переговорів сторонам не вдається врегулювати спір, адвокат надає обґрунтований консультативний висновок про ймовірний результат справи в суді. Після цього сторони можуть провести повторні переговори. Якщо й ці переговори не приведуть до успіху, сторони мають право відмовитися від процедури мінірозгляду або подати письмові пропозиції щодо врегулювання спору незалежному раднику. У разі надання таких пропозицій радник формулює свої рекомендації для вирішення спору. Якщо сторони не приймають рекомендації радника, процедура судового мінірозгляду завершується, і сторони можуть обрати інший альтернативний спосіб вирішення спорів або звернутися до суду.

Спрошений суд присяжних (summary jury trial) – це альтернативний спосіб вирішення спорів, який має на меті діагностику процесу врегулювання конфлікту та активізацію сторін у переговорах. Основна суть цього методу полягає в організації модельного судового розгляду з участю справжніх присяжних, при цьому їм не повідомляється, що їх рішення мають лише консультативний характер і не є обов'язковими. Розгляд відбувається за спрощеною процедурою, а рішення присяжних дозволяє оцінити шанси кожної зі сторін у суді, стимулюючи їх до більш продуктивних переговорів. Після проведення засідання сторони мають можливість обговорити з присяжними їх рішення.

Незалежна оцінка фактів (neutral expert factfinding) полягає у наданні висновку від незалежної особи, яка є кваліфікованим фахівцем у певній сфері знань. Цей висновок не є обов'язковим, але об'єктивно відображає фактичні обставини спірної ситуації та допомагає сторонам у врегулюванні конфлікту.

Попередня нейтральна оцінка (early neutral evaluation) передбачає, що незалежна особа, зазвичай юрист або спеціаліст у відповідній

галузі, на ранній стадії конфлікту надає висновок щодо фактичних обставин справи. Цей висновок включає правову оцінку ситуації з перспективами кожної зі сторін, рекомендації щодо стратегії ведення справи та аналіз можливих подій у суді. Хоча такий висновок має рекомендаційний характер і не є обов'язковим для сторін, він слугує основою для подальших переговорів про врегулювання спору.

На нашу думку незалежна оцінка фактів та попередня нейтральна оцінка не є самостійними способами АВС, адже вона направлена на визначення фактичних обставин справи або надання рекомендацій із спірного питання, при цьому наявність самого по собі даного висновку (оцінки) не врегулює конфлікт. В подальшому сторонам все одно необхідно буде звертатись до одного із способів вирішення спорів за для вичерпання конфлікту.

Рекомендаційний (необов'язковий) арбітраж (nonbinding arbitration) передбачає залучення незалежного арбітра, який, спираючись на фактичні дані та докази, отримані під час спрощеної неформалізованої арбітражної процедури, надає власну оцінку аргументам сторін. Головною відмінністю цієї процедури від інших видів арбітражу є те, що рекомендаційний висновок арбітра не підлягає примусовому виконанню.

«Маятниковий арбітраж» (pendulum arbitration) – це спосіб альтернативного вирішення спорів, який є досить цікавим. У цьому підході сторони в установленій послідовності представляють арбітру свої варіанти вирішення конфлікту, після чого арбітр вибирає найбільш прийнятний та справедливий варіант.

Мед-арб (з англ. med-arb, mediation-arbitration – медіація та арбітраж) – це один із комбінованих способів альтернативного вирішення спорів, що передбачає залучення третьої нейтральної особи (або кількох осіб) для сприяння у налагодженні комунікації між сторонами та допомоги в прийнятті рішення. Якщо сторони не можуть досягти угоди, ця особа розглядає справу та ухвалює рішення. Мед-арб є двоступеневим процесом, який поєднує елементи медіації та арбітражу. Процедура може проводитися однією особою, яка спочатку виконує роль медіатора, а потім – арбітра, або ж двома особами, які окремо виконують ролі медіатора та арбітра на відповідних етапах. Мед-арб підвищує ймовірність врегулювання спору та досягнення угоди щодо всіх спірних питань, оскільки гарантує, що

спір буде вирішено в будь-якому випадку: або через консенсуальну медіацію, або через більш формалізовану процедуру арбітражу. Цей метод поєднує в собі гарантії остаточності рішення, які забезпечує арбітраж, з увагою до сторін та їх активною участю, що є характерним для медіації¹.

Приватний суд (private judge, private judging, rent-a-judge) – це гібридний спосіб альтернативного вирішення цивільних справ, який поєднує елементи традиційного судового процесу та альтернативного розгляду справ. Суть цього підходу полягає в тому, що за згодою сторін і за рішенням головує судді, який веде справу, сторони можуть передати її розгляд приватній особі, зазвичай судді у відставці. Ця особа досліджує та оцінює представлені докази, після чого ухвалює обов’язкове рішення у справі.

Вперше цей інститут був закріплений у Цивільному процесуальному кодексі Каліфорнії. Інститут «приватного правосуддя» відрізняється від традиційного судового розгляду тим, що провадження проходить швидше. Хоча розгляд справи здійснюється відповідно до загальних правил судочинства, процес може бути адаптований і модифікований відповідно до потреб сторін. При цьому приватний суддя обирається самими сторонами, враховуючи його попередній досвід та професіоналізм. Справу можна передати приватному судді на будь-якому етапі судового провадження, а його рішення зазвичай прирівнюються до рішень державного суду і можуть бути оскаржені в порядку, встановленому для оскарження рішень державних судів, тобто в апеляційному та касаційному порядку.

Окремо слід зазначити можливість *онлайн-врегулювання спорів (Online Dispute Resolution – ODR)*, яка останнім часом стає все більш популярною, враховуючи загальні тенденції до активнішого використання інформаційних технологій у різних сферах життя. Сьогодні особливості ODR пов’язані з використанням відеоконференцій під час традиційних методів альтернативного вирішення спорів (таких як онлайн-медіація, онлайн-арбітраж тощо), а також із застосуванням спеціальних платформ, що дозволяють сторонам вести онлайн-переговори для вирішення своїх суперечок.

¹ Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. *Приватне право і підприємництво*. 2009. Вип. 8. С. 168.

Крім згаданих вище альтернативних способів вирішення сімейних конфліктів, українське законодавство пропонує ще один варіант – *врегулювання спору за участю судді* (Глава 4 Цивільного процесуального кодексу України)¹.

Значення врегулювання спору за участю судді, як процесуального інституту, полягає в тому, що це ефективний спосіб скорочення часу на розгляд справи та дозволяє сторонам уникнути значних витрат, пов'язаних із судовим процесом. Рішення, до якого сторони дійшли в результаті мирного врегулювання, виконується ними добровільно. Введення в українське законодавство інституту врегулювання спору за участю судді має на меті підвищити довіру громадян до судових органів та зміцнити авторитет правосуддя.

Врегулювання спору за участю судді, хоча і не є медіацією, має спільні риси та певні відмінності з нею. Суддя, який здійснює цю процедуру, повинен обов'язково володіти певними медіаційними техніками та навичками.

Згідно з нормами процесуальних кодексів, врегулювання спору за участю судді відбувається за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Суд ухвалює рішення про проведення процедури врегулювання спору, одночасно зупиняючи провадження у справі.

Якщо сторони не досягли мирного врегулювання в результаті проведення процедури, повторне врегулювання спору за участю судді не допускається. Процес врегулювання спору здійснює суддя-доповідач.

Врегулювання спору за участю судді проводиться у форматі спільних та/або закритих нарад. Сторони мають можливість брати участь у таких нарадах через відеоконференцію відповідно до порядку, визначеного Кодексом. Спільні наради проходять за участю всіх сторін, їх представників та судді, тоді як закриті наради проводяться суддею з кожною стороною окремо за його ініціативою. Суддя координує процес врегулювання спору з метою досягнення угоди між сторонами. В залежності від конкретних обставин наради, суддя може оголосити перерву в межах терміну проведення врегулювання. На початку першої спільної наради суддя пояснює сторонам мету та порядок проведення врегулювання спору, а також їх права та обов'язки.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.11.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Під час спільних нарад суддя визначає підстави та предмет позову, а також підстави заперечень. Він роз'яснює сторонам, які питання потрібно довести в рамках розгляду справи, пропонує їм висловити свої ідеї щодо можливих шляхів мирного врегулювання спору та виконує інші дії, спрямовані на досягнення компромісу. Важливо зазначити, що суддя не має права надавати сторонам юридичні поради чи рекомендації, а також оцінювати докази у справі. Уся інформація, отримана від сторін або суддею в процесі врегулювання, є конфіденційною. Протокол наради не ведеться, і технічне фіксування під час проведення врегулювання спору не здійснюється.

Згідно з інформацією від Європейської комісії з питань ефективності правосуддя, судді мають значну роль у розвитку альтернативних методів вирішення спорів. Коли це можливо, судді повинні отримати повноваження рекомендувати сторонам альтернативні методи, такі як примирення, медіація та переговори, замість судового розгляду.

Отже, під час врегулювання спору за участю судді, він:

- спрямовує процес так, щоб допомогти сторонам мирно вирішити спір;
- сприяє швидкому вирішенню конфлікту без тривалих формальних процедур;
- допомагає сторонам досягти примирення, дотримуючись при цьому нейтральної позиції;
- підтримує спільний пошук шляхів врегулювання спору;
- сприяє конструктивній взаємодії, направляючи процес і виявляючи взаємовигідні чи прийнятні для обох сторін варіанти вирішення конфлікту.

Використання цієї процедури для вирішення сімейного конфлікту можливе за згодою сторін до початку розгляду справи по суті в суді (стаття 201 ЦПК України)¹.

Отже, правова система України розвивається в напрямку створення альтернативних методів вирішення спірних питань, включаючи сімейні конфлікти, без залучення судових органів. Проте сьогодні існує необхідність у популяризації альтернативних способів вирішення сімейних конфліктів серед їх безпосередніх учасників. Адже мирне

¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

та позасудове вирішення конфліктів сприяє знаходженню взаємоприйняттого рішення та збереженню здорових взаємин між учасниками конфлікту і дітьми, що є пріоритетним у процесі врегулювання сімейних конфліктів.

Ключові слова: неюрисдикційна форма захисту, захист сімейних прав, сімейні права, правові механізми, самозахист, альтернативне вирішення спору, конфлікт, позасудовий захист, договірне врегулювання, консенсус, досудове вирішення спорів.